

MYTHS – RECONSIDERING AND REINTERPRETING THE WORK OF OCTAVIAN PALER

Andreea Roxana Sevastre

PhD Student, "Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: Octavian Paler's entire work, but especially the first part (the period before December) is crossed by a red thread of sympathy for mythology, questioning the aim, the need and (in) topicality of the myth in the life of the modern man. In addition, in the period before '89 the escape into the myth is used as a strategy of subversive literature, along with the parable and the symbol to express discrete disagreement with the communist regime and its structures. He was rather concerned about ancient Greek myths, still not ignoring the myths of Roman, Egyptian or Mayan civilization. Most often, these are subject to sui generis reinterpretation that evince a keen mind, reaching up to provide a counter-interpretation in comparison with the one known and discussed in any textbook. Therefore, the author starts to build an autobiography veiled in discussions about mythology so that towards the end of life to build himself a personal mythology.

Keywords: myth, reinterpretation, personal mythology, autobiography, subversive literature.

Mitul este o poveste care relatează evenimentele situate la origine, în timpurile fără seamăn ale începuturilor. El este astfel o relatare narativă (fabuloasă), care pune în scenă ființe ce încarnează sub formă simbolică forțe ale naturii sau aspecte ale condiției umane.

Exceptând interpretarea prozaică a mitului ca fiind născocire, tot ceea ce se opune realității, mitul este considerat de Mircea Eliade ca exprimând „adevărul absolut, pentru că el povestește o întâmplare sacră, adică o revelație transumană care a avut loc în zorii Marelui Timp, în timpul sacru al începuturilor (*in illo tempore*). Fiind real și sacru, mitul devine exemplar și, în consecință, repetabil, căci servește de model și în același timp de justificare tuturor actelor umane”¹. Ca model exemplar de comportament, mitul supraviețuiește și în lumea contemporană, chiar dacă într-o formă mai mult sau mai puțin degradată.

Pornind de la acest preambul, vom observa cum toate aceste coordonate teoretice se vor regăsi valorificate într-o manieră *sui generis* și la Octavian Paler. Scriitorul se dovedește un fervent apărător al miturilor, întrucât mitologia este o constantă a operei sale cu toate că în perioada postdecembristă reclamă adesea ruperea omului modern de marile mituri ale umanității, o desacralizare a vieții umane, căci „lumea modernă nu mai e capabilă să gândească în mituri”².

¹Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, Ed. Univers Enciclopedic Gold, ed. a II-a, București, 2010, p.15.

² Octavian Paler, *Calomniile mitologice. Fărâme din conferințe nerostite*, Ed. Adevărul Holding, București, 2010, p.79.

Omul modern nu mai e capabil să le înțeleagă, nu mai are acces la rețeaua lor de semnificații și nici nu dorește, căci miturile nu mai sunt citite, ci doar citate. În acest sens, Octavian Paler se întreabă retoric „în rest, ce mituri serioase poate revendica omul modern? Nu mai suntem în stare nici să le înțelegem, așa cum s-ar cuveni, pe cele vechi! În legătură cu ele circulă doar clișee”³.

Mai mult, din dorința de a le aduce în atenția cititorilor, dar și pentru a demonstra actualitatea mitului în viața omului modern, Paler procedează la o reinterpretare și, implicit, o revalorizare a câtorva mituri, integrându-le în peisajul politic, cultural, atât al anilor antedecembriști ca strategie subversivă, cât și al anilor postdecembriști, ca reconfigurare a unei mitologii personale. Constantin Coroiu apreciază că „Octavian Paler este în literatura română un (re)povestitor de mituri vechi cărora le conferă sensuri noi”⁴. Criticul e de părere că Paler pare a se afla într-o comuniune permanentă și privilegiată cu miturile.

Mitologia este tratată de scriitor drept o cale de a ieși din istorie, de a scăpa din stresul istoriei. O lume ce stă sub semnul mitului este însuși universul copilăriei – o lume mitică, plasată în afara istoriei: „nu există doar « timp istoric », există și un « timp mitologic », mai puțin sesizabil, în care trăiesc copiii, înainte de a fi capturați de « istorie », și sfinții. Noi oamenii obișnuiți, nu avem acces la el”⁵; „eu nu mă pot gândi la copilăria mea ca la un timp normal! Anii copilăriei i-am trăit, parcă, în altă viață [...] Din copilăria mea, în schimb, nu regret nimic. A fost o copilărie de băiat sărac, care n-a avut nici jucării, nici pom de Crăciun, dar ea face parte nu din biografia mea, ci dintr-un soi de mitologie în care nici măcar mirosul de rachiu ieftin, când îmi amintesc de el, nu mă deranjează”⁶. Când la 11 ani este nevoit să părăsească Lisa – satul natal, are convingerea la 80 de ani că „am plecat, dimineața, dintr-o « lume mitologică » și am ajuns, seara, într-una stăpânită, exclusiv de « istorie »”⁷. Prin lumea mitologică a copilăriei înțelege pacea ocrotitoare a casei părintești la care face referire atunci când compară Crăciunul din Lisa cu cel din ziua de azi, care este dominat de hărmălaie, opulență, exces. Tot astfel când se raportează la universul mitologic al copilăriei își amintește de cerul înstelat al Lisei.

Plecând de la marile mituri ale umanității, eseistul se adâncește în cunoașterea sinelui, într-o introspecție profundă asupra marilor sale frământări, construindu-și treptat o mitologie interioară, una personală.

În prima parte a operei (până în 1989), mitologia i-a servit drept pretext pentru a putea să-și exprime propriile păreri, propriile adevăruri despre teamă, opresiune și a fost o formă a rezistenței prin cultură. Astfel, Paler explică în cartea *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache* necesitatea de a se folosi de mituri pentru a evita minciuna „Sinceritatea a devenit pentru mine o problemă și, apoi, o obsesie sau, dacă vreți, o manie în momentul în care am început să public. Îmi alesesem ca deviză o afirmație a lui Camus, scriitorul meu preferat din acea vreme: « Libertatea este dreptul de a nu minți » [...] și m-am străduit să nu mint. Nu veți găsi în cărțile mele niciun rând pe care ar trebui, azi, să-l reneg. M-am folosit de parabole, de limbajul esopic, m-am ocupat de mituri, de alte civilizații, dar m-am ferit să mint, sau, ca să fiu și mai precis, am mințit doar prin omisiune. Prin ceea ce n-am reușit, n-am cutezat sau n-am putut să spun”⁸. Mitologia a fost pentru Paler o modalitate de a ieși din istorie, după cum însuși afirmă „nu dădeam niciun semn de aliniere la imperativele epocii. Continuam să mă ocup de mituri, adică să întorc spatele istoriei, și să mă folosesc de resursele limbajului esopic, contând pe inteligența

³*Ibidem*, p. 11.

⁴ Constantin Coroiu, *Octavian Paler, tratat despre memorie*, în „Caiete critice”, nr. 5 (343), 2016., p. 74.

⁵ Octavian Paler, *op. cit.*, p. 296.

⁶ Octavian Paler, *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*, ediția a II-a, Ed. Polirom, Iași, 2012, pp.320-321.

⁷*Ibidem*, p. 43.

⁸*Ibidem*, pp. 13-14.

cititorilor de a face o lectură « radiosopică » (era singurul mod în care puteai spera să fii publicat spunând niște adevăruri întregi, fără a plăti niciun preț minciunii). Să nu înțelegeți că încerc să mă exonerez de orice culpă, supralicitând rezistența prin cultură”⁹.

După '89 (a doua parte a operei), mitologia a devenit suport în construirea unei dimensiuni importante a operei sale – autobiografia, dar și o formă de a rezista într-o lume în care se simțea străin, în valorile căreia nu se regăsea.

În ambele perioade, mitologia a reprezentat un refugiu, o evadare din viața reală: în adolescență – din calea războiului și a unei vieți anoste: „Ce putea fi mai ispititor pentru un adolescent bovaric, așa cum eram eu? Am citit cu pasiune *Legendele Olimpului*. Descopeream în mitologie un tărâm fermecător, plin de surprize încântătoare. Or, asta se întâmpla într-o vreme în care viața mea reală era teribil de anostă și de ternă [...] Mitologia m-a ajutat atunci să fac față istoriei. Ea mi-a fost refugiu și drog”¹⁰. La maturitate – din calea opresiunii, din dorința de a exprima voalat propriul adevăr, iar la bătrânețe – din calea bolii, a fricii de moarte, a singurătății.

Mitologia antică este punctul de plecare pentru reflecțiile personale, pactul autobiografic este o convenție pentru reinterpretarea subiectivă a mitologiei și a artei, o modalitate prin care își exprimă propriul crez despre destin, cultură, politică, moarte, sinucidere, bătrânețe, boală. Pentru a combate singurătatea, senzația de pustiu „îmi rămâne refugiul în mitologie. M-aș întoarce la *Calomniile mitologice*. Fuga în mitologie m-a ispitit totdeauna. Probabil, nu din pasiune, ci dintr-un soi de lașitate. E mult mai simplu să te descurci cu zeii decât cu oamenii”¹¹.

Încercând să-și explice cauza pasiunii pentru mitologie, o pune pe seama temperamentului său de introvertit sau cum se numește în *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache* de bătrân reacționar: „pasiunea mea pentru mitologie are și alte cauze. Ea se explică mai ales printr-un deficit. Căci introvertirea mea s-a manifestat de la o vârstă destul de fragedă ... pentru mine mitologia nu era un joc”¹².

Dacă inițial mitologia ocupă o pondere mai mare în opera sa, treptat se va îndrepta din ce în ce mai vizibil spre spațiul autobiografic; el parcurge traseul de la mitologie la autobiografie (mitologie personală), apetența pentru mituri rămânând constantă. Se construiește în acest mod mitul personal al autorului. Astfel, toate miturile esențiale au fost supuse cercetării paleriene, le-a eliberat de șabloanele în care fuseseră închise, revalorizându-le, ba chiar actualizându-le din punctul de vedere al noului tablou cultural, politic, social. Reflecțiile autorului sunt surprinzătoare, invitându-ne totodată la o aventură interioară, a ideilor, a propriei persoane.

De multe ori, ajunge până la a propune o contra-interpretare, debarasându-se de calomniile mitologice, de prejudecățile de care miturile au fost încărcate de-a lungul istoriei. A fost fascinat de miturile antice grecești, dar și de cele moderne (Don Quijote, Don Juan), precum și de cele egiptene și de cele mayașe pe care le trece întotdeauna prin filtrul propriei subiectivități, re-interpretându-le.

Pentru a propune mai ușor o contra-interpretare față de cea unanim acceptată, în ultima sa carte *Calomniile mitologice*, Octavian Paler împrumută, la îndemnul lui Oscar Wilde („dați-i omului o mască și vă spune cine este”), masca unui conferențiar al cărui auditoriu ar fi format din molii, susținând astfel că i-ar fi mai ușor să dezvolte „teoria că Procust e simplist, văzut ca tâlhar. La fel de bine el poate fi socotit ca profesor de estetică”¹³. Această nouă interpretare o justifică făcând apel la canonul grec din sculptura antică pe care îl compară cu un pat al lui

⁹*Ibidem*, p. 203.

¹⁰ Octavian Paler, *Calomniile mitologice. Fărâme din conferințe nerostite*, Ed. Adevărul Holding, București, 2010, p. 7.

¹¹ Octavian Paler, *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*, ediția a II-a, Ed. Polirom, Iași, 2012, p. 285.

¹² Octavian Paler, *Calomniile mitologice. Fărâme din conferințe nerostite*, Ed. Adevărul Holding, București, 2010, p. 298.

¹³*Ibidem*, p. 13.

Procust, căci sculptorii erau nevoiți să respecte un sistem foarte strict de reguli: ce lungime trebuie să aibă nasul, cât trebuie să măsoare gâtul, fruntea, pieptul și picioarele. E paradoxal că în timp ce propovăduiau măsura, grecii inventaseră un mit al disprețului față de aceasta. Dar Procust, ne avertizează Paler, nu ar trebui receptat doar ca „un maniac mitologic”¹⁴, ci ca simbol al „înțelepciunii”, al „măsurii” de care societatea s-a folosit de-a lungul întregii istorii: „Dați-mi voie să extind perspectiva. Oare numai ca profesor de estetică s-a manifestat Procust de-a lungul istoriei? Cum veți vedea, el a fost invitat de Inchiziție să folosească paturile sale pentru pedepsirea ereticilor. Iar în regimurile totalitare a fost utilizat ca șef al propagandei (vă dau un exemplu: Goebbels) sau ca șef al serviciilor secrete (cum a fost Beria, de pildă) pentru a impune normele oficiale cu brutalitatea din legendă”¹⁵.

Acest mit se dovedește a fi și un bun prilej pentru o scurtă prelegere despre măsură și înțelepciune (pe care o face și cu alte ocazii în *Don Quijote în Est* sau în *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*) înțelese ca mediocritate care limitează spiritul creator al omului, căci tot ce a dat umanitatea mai de preț s-a făcut prin lipsă de măsură, prin a iubi fără măsură, a dori fără măsură, a visa fără măsură. În acest sens, mitul antic al lui Procust se întâlnește cu un alt mit modern al lui Don Quijote. Lecția sugerată de acest din urmă mit ar fi că e mai grav să ai iluzii mediocre sau să nu le ai deloc decât să trăiești mediocru. Astfel, devine necesar să dai iluziilor o mai mare importanță decât realității. De aici, Octavian Paler decelează o trăsătură care exista înainte de Don Quijote: donquijotismul, cu privire la care dă o sentință de netăgăduit că „nu e de conceput, cred eu, o lume fără « donquijotism », fără tendința de a da iluziilor o mai mare importanță decât realității”¹⁶. Din aceasta va extrage o altă concluzie că „un om își poate da întreaga măsură doar dacă dorește, crede, îndrăznește și iubește « fără măsură »? nu vi se pare că a dori « nebunește », a îndrăzni « nebunește », a iubi « nebunește » sună mai convingător decât a dori, a îndrăzni, a iubi « cu măsură »?”¹⁷.

Eseistul face din Don Quijote un simbol al omului liber, care nu mai este prizonier al realității sau al prejudecăților, întrucât nu îi pasă de ce zice opinia publică despre el. În plus, se debarasează de interpretarea oferită de Ortega Y Gasset care vede în Quijote un „nebun patentat” deoarece cavalerul spaniol vede în dragoste principala rațiune a existenței sale și face din „lipsa de măsură” o cale posibilă spre sublim.

Necesitatea de a le reinterpretă o explică eseistul prin faptul că vechile interpretări clișeizate golesc miturile de substanță. Oferă exemplul lui Narcis pe care îl califică „nenorocitul” și pe care îl consideră cel mai calomniat personaj din mitologia greacă. Așadar, „numele său este folosit pentru a exprima o stare patologică, egolatria, iubirea perversă de sine. Nimeni nu e dispus să vadă enormitatea din termenul « narcisism ». Cine a auzit de sinucigași care și-au pus capăt zilelor deoarece s-au iubit prea mult?”¹⁸. În schimb, moartea lui Narcis poate să devină mitul jertfei pentru cunoaștere, fiindcă „a vrut să ducă prea departe cunoașterea de sine, ceea ce zeii nu îngăduie”¹⁹. De altfel, unul dintre îndemnurile scrise pe frontispiciul templului lui Apolo de la Delphi era „Nimic prea mult”. Narcis nu face decât să execute o sentință divină, ne avertizează scriitorul. Tânărul fiu al nimfei Liriope era iubit de multe nimfe și fete, a căror iubire o disprețuia: „Era probabil un misogin”²⁰. Zeița Nemesis care veghea la păstrarea ordinii în

¹⁴*Ibidem*, p. 120.

¹⁵*Ibidem*, p. 121.

¹⁶*Ibidem*, p. 84.

¹⁷*Ibidem*, p. 86.

¹⁸*Ibidem*, p. 14.

¹⁹*Ibidem*, p. 15.

²⁰*Ibidem*, p.154.

univers, l-a pedepsit să se uite într-o fântână și să se simtă atras de propriul chip. Din acel moment, Narcis execută o pedeapsă, se supune destinului ca și Oedip.

Mitul este văzut ca o formă de supraviețuire a spiritului într-o lume cât mai acaparată de formă, imagine, marcată de un progres tehnologic, dar totodată și de un mare regres interior. Astfel că, Octavian Paler recurge la rescrierea miturilor după propria simțire, trecându-le prin filtrul subiectivității interioare. În plus, mitul e și o modalitate de ieșire de sub teroarea istoriei, afirmând în același timp însă și neputința de a se sustrage total acestuia și de a reveni la atemporal, la universul mitologic al copilăriei.

Prin mit, Paler își trăiește viața din interior spre exterior, de altfel și călătoriile sale sunt prilejuri de a polemiza pe tema miturilor, întrucât voiajul în Egipt, Grecia sau Italia pare a se realiza din interior spre exterior, căci „m-am întors acasă cu bagajele cu care am plecat ... Alții călătoresc pentru a cunoaște lumea. Eu am călătorit, am impresia, doar ca să mă cunosc pe mine mai bine”²¹, dinspre viziunea subiectivă asupra unui mit spre reperarea obiectivelor turistice.

Mitul este folosit de scriitor ca unaltă modelatoare a interiorității, ca model de comportament funcțional și în lumea actuală (modelul Don Quijote, de pildă), chiar dacă prozeții sunt puțini la număr. Astfel, cum am amintit la începutul lucrării, mitul servește de model chiar dacă într-o formă mai degradată. Prin urmare, în formarea etică a discursului lui Paler sunt aduse în prim-plan referințe, concepte, personaje sau atitudini din mitologie. În forma propusă de Octavian Paler (deloc rigidă, lipsită de clișee și prejudecăți), miturile pot reprezenta un model didactic pentru elevi spre cunoașterea lumii prin intermediul lor.

Mitul este pentru acesta o formă de a se confesa, introspecta și dezvălui, un mod de înțelegere a lui însuși, a artei, a lumii și a vieții. În măsura în care mitul îl împinge spre confesiune și confesiunea îl împinge înspre mit – o resursă culturală inepuizabilă pe care autorul o va valorifica din plin în opera sa.

BIBLIOGRAPHY

1. Bachelard, Gaston, *Apa și visele – Eseu despre imaginația materiei*, București, Editura Univers, 1995.
2. Buxton, Richard, *Lumea completă a mitologiei grecești*, Editura Aquila '93, Oradea, 2006.
3. Durand, Gilbert, *Figuri mitice și chipuri ale operei – de la mitocritică la mitanaliză*, București, Editura Nemira, 1998.
4. Durand, Gilbert, *Introducere în mitologie. Mituri și societăți*, în românește de Corin Braga, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004.
5. Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, București, Editura Nemira, 1999.
6. Eliade, Mircea, *Aspecte ale mitului*, În românește de Paul G. Dinopol, Prefață de Vasile Nicolescu, București, Editura Univers, 1978.
7. Eliade, Mircea, *Mituri, vise și mistere*, Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
8. Octavian Paler, *Calomniile mitologice. Fărâme din conferințe nerostite*, Ed. Adevărul Holding, București, 2010.
9. Octavian Paler, *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*, ediția a II-a, Ed. Polirom, Iași, 2012.
10. Coroiu, Constantin, *Octavian Paler, tratat despre memorie*, în „Caiete critice”, nr. 5 (343), 2016.

²¹Octavian Paler, *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*, ediția a II-a, Ed. Polirom, Iași, 2012, p. 126.

11. Micu, Dumitru, *Istoria literaturii române – De la creația populară la postmodernism*, București, Editura Saeculum I.O., 2000.
12. Paler, Octavian, *Mitologii subiective*, București, Editura Eminescu, 1975.
13. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi, vol. IV*, București-Chișinău, Editura David-Litera, 1998.
14. Zăciu, Mircea, Papahagi, Marian, Sasu, Aurel, *Dicționarul scriitorilor români (M-Q)*, București, Editura Albatros, 2000.
15. Burtea-Cioroianu, Cristina-Eugenia, *Incursiuni în mitologia greco-romană prin intermediul scrierilor lui Octavian Paler*, în *Analele Universității din Craiova*, Ed. Universitaria, anul V, nr. 1-2, 2008.
16. Alexandrescu – Voicu, Ileana, *Octavian Paler: mitopoetica eseului*, Iași, Ed. Alfa, 2008.
17. Caillois, Roger, *Mitul și omul*, traducere din limba franceză de Lidia Simion, București, Ed. Nemira, 2000.